

Кочура С. В.,

*аспірант кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ВАЛЮТНІ ОБМЕЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЯКОСТІ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

CURRENCY RESTRICTIONS AS A MEANS OF INCREASING EFFICIENCY FOREIGN EXCHANGE REGULATION AS A COMPONENT SYSTEM OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України у лютому 2022 року справило вплив на усі сфери суспільно-економічного життя України. Нормативне врегулювання питання дії валютних обмежень не стало виключенням, що свідчить про актуальність обраної тематики дослідження.

Метою дослідження є комплексний, системний розгляд валютних обмежень як з позицій теорії юридичної науки, так і з законодавчих та правозастосовчих підстав, а також особливостей дії валютних обмежень у зв'язку з запровадженням воєнного стану на території України.

У роботі було викладено положення Закону України «Про валюту і валютні операції» та Закону України «Про Національний банк України» в контексті правового врегулювання валютних обмежень. Констатовано, що валютні обмеження регламентуються в даних законодавчих актах в межах таких конструкцій, як принципи валютного регулювання, гарантії свободи здійснення валютних операцій, видів відповідальності за порушення вимог валютного законодавства, особливостей забезпечення стабільності банківської системи, прав суб'єктів валютного ринку.

Автор публікації розглянув різні теоретичні підходи до розуміння валютних обмежень в юридичній доктрині та обрав той, який найбільш повно та змістовно характеризує дану категорію. За цим підходом, валютні обмеження – це система правил, які є нормативно встановленими, та направлені на регламентацію правовідносин в валютній сфері в контексті застосування обмежувальних нормативів щодо здійснення операцій з валютними цінностями та валютою (як національною валютою, так і банківськими металами, а також іноземною валютою).

Наразі, найпоширенішими, згідно з Постановою Правління Національного банку України «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 18, є наступні валютні обмеження: перекази за кордон обмежені, оформлення кредитних договорів від нерезидентів, а також порядок їх погашення, особливості виконання кредитних договорів, що були укладені з нерезидентами до 24 лютого 2022 року, для операцій з імпорту та експорту товарів було скорочено граничні строки розрахунків, особливості, пов'язані з купівлею іноземної валюти, обмеження, що стосуються видачі готівкових коштів, здійснювати операції, в яких беруть участь резиденти рф та рб, заборонено. У роботі ці обмеження були описані та охарактеризовані.

Також у статті приділено увагу змінам до регулювання валютних обмежень під час дії воєнного стану.

Ключові слова: валютні обмеження, валютний контроль, національна валюта, операції з валютними цінностями, Закон України, Постанова.

The full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine in February 2022 had an impact on all spheres of public life in Ukraine. Normative settlement of the issue of currency restrictions was not an exception, which indicates the relevance of the chosen research topic.

The purpose of the study is a comprehensive, systematic review of currency restrictions both from the standpoint of the theory of jurisprudence, as well as from legislative and legal grounds, as well as the specifics of currency restrictions in connection with the introduction of martial law on the territory of Ukraine.

The work outlined the provisions of the Law of Ukraine «On Currency and Currency Transactions» and the Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine» in the context of the legal regulation of currency restrictions. It was established that currency restrictions are regulated in these legislative acts within the framework of such constructions as the principles of currency regulation, guarantees of freedom of currency transactions, types of responsibility for violation

of the requirements of currency legislation, features of ensuring the stability of the banking system, rights of currency market subjects.

The author of the publication considered various theoretical approaches to the understanding of currency restrictions in legal doctrine and chose the one that most fully and meaningfully characterizes this category. According to this approach, currency restrictions are a system of rules that are normatively established and aimed at regulating legal relations in the currency sphere in the context of the application of restrictive regulations regarding the implementation of transactions with currency values and currency (both national currency and bank metals, as well as foreign currency).

Currently, according to the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine «On the operation of the banking system during the introduction of martial law» dated February 24, 2022 No. 18, the following currency restrictions are the most common: transfers abroad are limited, the execution of credit agreements from non-residents, as well as the procedure for their repayment, specifics of the performance of credit agreements concluded with non-residents until February 24, 2022, for operations on import and export of goods, the maximum settlement terms were shortened, specifics related to the purchase of foreign currency, restrictions related to the issuance of cash funds, carry out transactions involving residents of the Russian Federation and the Republic of Serbia are prohibited. These limitations were described and characterized in the paper.

The article also pays attention to changes to the regulation of currency restrictions during martial law.

Key words: *currency restrictions, currency control, national currency, operations with currency values, Law of Ukraine, Resolution.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, а по факту – війни та дії воєнного стану, застосування Національним банком України валютних обмежень являє собою раціональний інструмент, покликаний забезпечити стабільність гривні як грошової одиниці України. Під час виконання своїх основних функцій Національний банк України має враховувати пріоритетність підтримки та досягнення державної цінової стабільності, а також, у межах своєї компетенції, сприяти фінансовій стабільності, яка, в свою чергу, включає стабільність банківської системи. Загалом, Національний банк України реалізує своє власне призначення як орган державної влади зі спеціальними повноваженнями шляхом використання валютних обмежень у якості основного інструменту таких повноважень.

Стан дослідження. Серед науковців, які у своїх наукових працях присвятили увагу питанням валютного регулювання, можна виокремити наступних – М.М. Артёмов, В.Ф. Ебке, О.В. Ємелін, С.Т. Кадькаленко, Є.В. Карманов, Л.М. Кравченко, В.Л. Кроцюк, С.М. Половко, О.Є. Северин, Г.А. Тосунян та інші. Проте аспект валютних обмежень в контексті валютного регулювання, особливо в період дії воєнного стану, наразі залишається мало дослідженим.

Метою дослідження є комплексний, системний розгляд валютних обмежень як з позицій теорії юридичної науки, так і з законодавчих та правозастосовчих підстав, а також

особливостей дії валютних обмежень у зв'язку з запровадженням воєнного стану на території України.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що основним загальним нормативним підґрунтям застосування валютних обмежень слугують Закони України «Про валюту і валютні операції» та «Про Національний банк України». Висвітлити положення даних Законів, а також теоретичні основи розуміння валютних обмежень і покликана дана публікація.

Загалом, в тексті Закону України «Про валюту і валютні операції» валютні обмеження згадуються в контексті принципів валютного регулювання та гарантій свободи здійснення валютних операцій. Також обмеження валютних операцій розглядаються, згідно зі статтею 14 Закону України «Про валюту і валютні операції», у якості одного з видів відповідальності за порушення вимог валютного законодавства [1].

Стаття 7¹ Закону України «Про Національний банк України», яка присвячена особливостям забезпечення стабільності банківської системи, передбачає право Національного банку України за певних ознак (нестійкий фінансовий стан банківської системи, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи України) тимчасово забороняти або обмежувати проведення на території України валютних операцій, зокрема і таких операцій, як пересилання, переказування та вивезення валютних цінностей за межі України. Цікавим є зміст статті 37 Закону

України «Про Національний банк України», за якою Національний банк України не може обмежувати права суб'єктів валютного ринку на здійснення операцій з іноземною валютою, гарантовані їм законом [2].

Щодо теоретичного наповнення категорії «валютні обмеження», варто відобразити позицію С.І. Лучковської. Так, науковиця відзначає, що як в економічній, так і в юридичній літературі нерідко зустрічається позиція, згідно з якою поняття «валютні обмеження» ототожнюються з поняттям «валютний контроль». Тим не менш, у власній науковій праці С.І. Лучковська цю позицію спростовує та наводить критерії розмежування зазначених вище категорій [3, с. 164].

В юридичній науці панує підхід, за яким сутність валютних обмежень визначається як припинення вільних операцій з золотом та іноземною валютою. Ця точка зору видається дещо спрощеною, проте має право на існування. Є.О. Алісов розглядає валютні обмеження крізь призму сукупності нормативних правил і заходів, які встановлені в адміністративному або законодавчому порядку, і своєю спрямованістю мають обмеження операцій з валютними цінностями [4, с. 95]. За іншим підходом валютні обмеження розуміються як сукупність заходів, що є спрямованими на обмеження трансферту за кордон (або обмеження, які своїм результатом мають такий трансферт) та накопичення платіжних засобів на міжнародному рівні (валютних цінностей) у девізних (національних та центральних) банках. Інші науковці визначають валютні обмеження як заходи заборонного змісту, спрямовані на регламентацію та лімітування операцій нерезидентів та резидентів не лише з валютою, а й з іншими валютними цінностями.

Загалом, нам імпонує підхід Л. Вдовіченої, яка, на наш погляд, найбільш комплексно та повно тлумачить поняття «валютних обмежень». За Л. Вдовіченою, валютні обмеження – це система правил, які є нормативно встановленими, та направлені на регламентацію правовідносин в валютній сфері в контексті застосування обмежувальних нормативів щодо здійснення операцій з валютними цінностями та валютою (як національною валютою, так і банківськими металами, а також іноземною валютою) [5].

В економічній доктрині валютні обмеження розглядають як систему норм і правил з обмеження операцій з валютними цінностями [3, с. 165].

Національний банк України оперативного зреагував на запровадження воєнного стану та 24 лютого 2022 року Правління Національного банку України прийняло Постанову «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» № 18 [6]. 4 березня 2022 року Національним банком України було внесено окремі зміни до даної постанови Правління Національного банку України. Л. Вдовічена оцінила ці зміни як такі, що кардинально вплинули на політику валютних обмежень в контексті вивозу за кордон іноземної валюти. Суть даних змін полягала в наступному. Фізичні особи мали змогу не надавати документи підтверджувального характеру в той час, як фізичні особи здійснювали перевезення за кордон валютних цінностей. Проте і ця норма не була бездоганною, адже могла спричинити значне вивезення капіталу за кордон. Тому Національний банк України врахував комунікації в певних органах державної влади та повернув вимогу, яка була чинною до 4 березня 2022 року.

Станом на сьогодні, під час того, як валютні цінності переміщуються за кордон, за межі України, у сумі, більшою в еквіваленті за 10 тисяч євро, необхідно надавати документи підтверджувального характеру. До таких документів належать документи, що підтверджують здійснення валютно-обмінних операцій та зняття готівки з власних рахунків у банку. Для даних документів встановлений термін дії – 90 календарних днів. Проте підтверджувальні документи надаються лише у тих випадках, коли декларується сума, що перевищує в еквіваленті на день вивезення 10 тисяч євро [5].

Загалом, Л. Вдовічена доходить висновку, що, незважаючи на той факт, що сутністю валютних обмежень є здійснення та організація компетентними державними органами спеціальних заходів валютного контролю, проте, за загальним правилом, дані обмеження поширюють свою дію на юридичних та фізичних осіб щодо обмінних валютних операцій власної держави на іноземну, купівлі-продажу валюти, ввезення та вивезення валютної готів-

ки, а також інших операцій з валютою. Тим не менш, констатує Л. Вдовічена, основну мету запровадження валютних обмежень складає підтримка курсу національної валюти та врівноваження платіжних балансів, що сприяє та допомагає підтримувати фінансову стабільність, включаючи стабільність банківської системи, а також забезпечує стабільність гривні як грошової одиниці України [5].

Загалом, при характеристиці чинних валютних обмежень, які виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, варто звернути увагу на позицію Р. Степаненка та К. Олійник. Юристи-практики виокремлюють такі валютні обмеження, що діють на території України у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації.

Перекази за кордон обмежені – загальну заборону на транскордонні перекази не скасовано. З цієї вимоги існує ряд виключень. Так, дозволяється оплачувати імпорту товарів, що визначені за спеціальним переліком, за умови, що поставка даних товарів відбулася після 23 лютого 2021 року, повертати аванс за невиконаний договір нерезиденту, оплачувати за договором кредитного страхування страхові платежі, переказувати на рахунки резидента власних відокремлених підрозділів, що розташовані на іноземних державних територіях з дотриманням конкретних умов, здійснювати за лізинговими договорами транспортних засобів, оренди транспортних засобів розрахунки тощо. Загалом, констатують Р. Степаненко та К. Олійник, винятки становлять собою широкий та перелік та містять чимало застережень, а тому треба бути уважними та здійснювати детальний попередній аналіз кожної ситуації [7].

Оформлення кредитних договорів від нерезидентів, а також порядок їх виконання. Чинне законодавство встановлює певний перелік умов, дотримання яких є необхідним для укладення кредитного договору, де кошти передає нерезидент. За таким кредитом максимальна процентна ставка не має бути більшою, ніж 12% річних. Також боржник зобов'язаний протягом перших трьох років погашати основну суму боргу лише з власних (не залучених або не куплених) коштів в іноземній валюті. Проте

для плати відсотків, зборів чи інших платежів боржник може купувати іноземну валюту.

За чинним законодавством існують і особливості виконання кредитних договорів, що були укладені з нерезидентами до 24 лютого 2022 року. Наразі можливість їх виконання є суттєво обмеженою. Станом на сьогодні, лише коли ряд умов дотримано, дозволено сплачувати процентні платежі, якщо строк їх сплати настав у період з 24 лютого по 10 серпня 2022 року. Але сплачувати відсотки за інші періоди чи повертати основну боргову суму заборонено. Р. Степаненко та К. Олійник звертають увагу на те, що наразі заборонено скорочувати строки погашення за кредитними договорами, що були укладені з нерезидентами, як за новими, так і за вже укладеними [7].

Для операцій з імпорту та експорту товарів було скорочено граничні строки розрахунків. Замість 365 календарних днів за операціями з імпорту та експорту товарів граничні строки розрахунків становлять 180 календарних днів та мають застосовуватися до тих операцій, які були здійснені з 05 квітня 2022 року. Також заборонено припиняти зобов'язання способом зарахування однорідних зустрічних вимог за імпортно-експортними операціями, які вимагають розрахунків у грошовій формі.

Особливості, пов'язані з купівлею іноземної валюти. Юридичній особі слід виконувати зобов'язання в іноземній валюті першочергово за рахунок коштів, які в неї наявні. Купувати іноземну валюту юридичній особі дозволяється лише якщо в неї в еквіваленті менше за 400 000 гривень. Також, у резидентів України існує зобов'язання використати іноземну валюту, яка була куплена, протягом двох днів з моменту її зарахування на поточний рахунок.

Обмеження, що стосуються видачі готівкових коштів. Видача готівкових валютних коштів у сумі в еквіваленті понад 100 000 грн. у день (з певними виключеннями) заборонена. Ця заборона поширює свою дію як на території України, так і за її межами.

Здійснювати операції, в яких беруть участь резиденти рф та рб, заборонено. Здійснювати будь-які валютні операції, в яких стороною є фізична або юридична особа, місцезнаходження якої є російська федерація або республіка білорусь, заборонено. Те саме стосується

ся виконання зобов'язань перед фізичними чи юридичними особами, місцезнаходження яких розташоване в цих державах.

Загалом, Р. Степаненко та К. Олійник констатують, перелік правил та обмежень не є вичерпним. Національний банк України оновлює та переглядає ці правила постійно, тому Р. Степаненко та К. Олійник радять кожну валютну операцію розглядати окремо щодо узгодження з чинним законодавством [7].

Також варто відзначити, що з 21 лютого 2024 року Національний банк України уточнив низку валютних обмежень.

Так, зокрема, це стосувалося умов купівлі валюти бізнесом. На сьогодні для вирішення питань, пов'язаних з іноземною валютою, бізнесу рекомендується спочатку використовувати наявну власну іноземну валюту. У разі потреби можна здійснити покупку потрібної валюти на валютному ринку України. Крім того, підприємствам доступні валютні операції за умови «своп» – це, зазвичай, операції з купівлі-продажу іноземної валюти, де банк викупує у клієнта валюту за однією ціною, а потім продає йому її за іншою [8].

Для запобігання використанню відповідних операцій для обходу чинних валютних обмежень, Національний банк України вносить уточнення до умов купівлі валюти підприємствами. Починаючи з 21 лютого 2024 року, при здійсненні покупки валюти банками бізнес клієнтів буде враховуватися не лише наявність коштів в іноземній валюті на їх поточних та депозитних рахунках, але й інформація щодо незавершених валютних операцій клієнта з банками за умов «своп», де клієнт вже здійснив першу частину операції (продаж іноземної валюти банку).

З цією метою, на дату придбання іноземної валюти юридичним особам доведеться представляти банку інформацію про іноземну валюту, продану ними в рамках першої частини валютних операцій за умов «своп» (строк операції, валюта) відповідно до незавершених угод з банками. Ця інформація буде подаватися додатково разом з відомостями про наявні кошти в іноземній валюті на депозитних та поточних рахунках [8].

Також було уточнено особливості здійснення валютного нагляду зі сторони банків за гра-

ничними строками розрахунків за операціями з експорту.

Зараз діє правило, за яким банки можуть завершити валютний контроль щодо вчасного виконання резидентами обмежень щодо строків розрахунків за експортними операціями після зарахування в банку на поточний резидентський рахунок грошових коштів, які надійшли за товар від нерезидента, якщо ці кошти були переказані з-за кордону.

Для поштовху повернення в Україну валютної виручки за експорт товарів, Національний банк України уточнює особливості проведення валютного контролю банками. Починаючи з 21 лютого 2024 року, банки матимуть можливість завершити валютний контроль за відповідними операціями тільки у разі, якщо кошти надійшли в іноземній валюті від нерезидента. Перекази в гривнях не будуть підставою для завершення валютного контролю банком [8].

Висновки. В контексті законодавчого регулювання на рівні Законів України «Про валюту і валютні операції» та «Про Національний банк України» валютні обмеження регламентуються в межах таких конструкцій, як принципи валютного регулювання, гарантії свободи здійснення валютних операцій, видів відповідальності за порушення вимог валютного законодавства, особливостей забезпечення стабільності банківської системи, прав суб'єктів валютного ринку.

Щодо теоретичного наповнення категорії «валютні обмеження», найбільш повним та змістовно наповненим автор статті вважає підхід, за яким валютні обмеження – це система правил, які є нормативно встановленими, та направлені на регламентацію правовідносин в валютній сфері в контексті застосування обмежувальних нормативів щодо здійснення операцій з валютними цінностями та валютою (як національною валютою, так і банківськими металами, а також іноземною валютою).

Загалом, можна констатувати, що Національний банк України оперативно зреагував на запровадження воєнного стану та 24 лютого 2022 року Правління Національного банку України, прийнявши Постанову «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» № 18. Найпоширенішими валютними обмеженнями, згідно з даною

Постановою, є наступні: перекази за кордон обмежені, оформлення кредитних договорів від нерезидентів, а також порядок їх погашення, особливості виконання кредитних договорів, що були укладені з нерезидентами до 24 лютого 2022 року, для операцій з імпорту та експорту товарів було скорочено граничні строки розрахунків, особливості, пов'язані з купівлею іноземної валюти, обмеження, що стосуються видачі готівкових коштів, здійснювати операції, в яких беруть участь резиденти рф та рб, заборонено. Проте це перелік не є вичерпним і кожен ситуацію необхідно розглядати окремо.

Також, до Постанови Правління Національного банку України «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 18, в контексті валютних обмежень, вносилися зміни. Зокрема, це зміни, які були внесені від 4 березня 2022 року та від 21 лютого 2024 року. У роботі ці зміни викладені, описані, охарактеризовані та проаналізовані.

Подальших досліджень потребує виокремлення ознак валютних обмежень як юридичної категорії, що може слугувати підставою для доктринальних дискусій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про валюту і валютні операції». 2018. № 30. Ст. 239.
2. Закон України «Про Національний банк України». 1999. № 29. Ст. 238.
3. Лучковська С.І. Фінансово-правові аспекти розмежування змісту валютних обмежень та валютного контролю. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 164–168.
4. Алисов Е.А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине. – Х.: Фирма «Консум», 1998. 141 с.
5. Вдовічена Л. Плануєте виїхати за кордон – врахуйте існуючі валютні обмеження // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://law.chnu.edu.ua/valiutni-obmezhenia-zakordonom/#:~:text=%D0%92%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%E2%80%93%D1%86%D0%B5%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D0%BD%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE,%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%BE%D1%8E%20%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%BE%D1%8E%2C%20%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B8>. (дата звернення – 13.04.2024)
6. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України від 24 лютого № 18. Офіційний вісник України. 2022. № 19. Ст. 317. Ст. 1042. Код акта 110248/2022.
7. Степаненко Р., Олійник К. Валютні обмеження у 2024 році в Україні // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9d4700f5-ea0a-424c-b41c-4752ac957da6> (дата звернення – 13.04.2024).
8. Національний банк уточнив низку валютних обмежень. 2024. // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-utochniv-nizku-valyutnih-obmejen> (дата звернення – 13.04.2024)